

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'42:821.161.2-1.09 Шевченко Т.Г.(045)

ОЛЬГА БЛАЖЕВИЧ,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Сурядні ряди у надфразних едностях поезій Т.Г.Шевченка

На основі аналізу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців та літературознавців, окремих поетичних творів Т.Шевченка автором висвітлено сурядні ряди у надфразних едностях (НЄ) поезій Т.Г. Шевченка. Встановлено, що надфразні едності переважно виявляються у тестах-розповідях і поєднуються у єдине ціле лексико-граматичними засобами не лише повтором слів, а й синонімами, антонімами, пропуском слів, однаковими граматичними формами дієслів-присудків тощо.

Ключові слова: Т. Шевченко, надфразні едності (НЄ), сурядні ряди, скріпи, моделі побудови синтаксичних одиниць, лексико-граматичні засоби, повтор слів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ще в античні часи великі синтаксичні конструкції звертали на себе увагу. Початок активного вивчення більших за речення конструкцій відноситься до 60-70-х років минулого століття. Перша спроба чітко окреслити проблему про надфразні едності належить О.М.Пешковському. Вивчали питання надфразної едності О.Х.Востоков, Ф.І. Буслаєв, О.О.Потебня та інші. В україністиці теорію надфразних едностей розробляли Л.А.Булаховський, І.К.Білодід, І.Р.Вихованець, Л.І.Мамалига, С.П.Бевзенко та інші.

Основними питаннями, які розглядаються у лінгвістиці з теорії надфразних едностей, є взаємовідношення НЄ і абзацу, співвідношення НЄ і висловлення, засобів зв'язку компонентів НЄ у порівнянні із засобами зв'язку компонентів складного речення. Однак ще багато питань з теорії НЄ потребують пильної наукової уваги. Зокрема, ще мало вивчені НЄ художнього мовлення, де вони виконують особливу стилістичну функцію і є реалізаторами і граматичних моделей речення, і суб'єктивно-авторського вираження. Вищевикладеним обумовлюється вибір теми дослідження.

Формування цілей статті... Метою статті є аналіз виділених з художніх текстів надфразних едностей за основними ознаками – інформативністю, зв'язністю, структурою і функціонуванням.

Виклад основного матеріалу... Необхідно зазначити, що Структури, більші за речення, мовознавці називають по-різному: великими синтаксичними конструкціями; цілісними змістовими одиницями, вищими за речення; більшими від речення структурами; прозовими строфами; мовленням; складними синтаксичними цілими та ін. У сучасному мовознавстві найпоширенішим є термін – надфразна едність (НЄ).

НЄ визначається мовознавцями як мовленнева одиниця, як «відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію» [1, с.359]. На фоні загального тексту НЄ сприймаються як одиниці, що мають виразну відносну самостійність висловлення, як одиниці логіко-семантичного та інтонаційного членування мовного потоку [2, с.401]. З точки зору граматичної організації НЄ характеризуються насамперед певною системністю у смислових «скріпах між її складовими частинами» [2, с.402].

Термін сурядність тлумачиться як синтаксичний зв'язок між рівноцінними, з погляду граматики, елементами [3, с.1218]. Питання сурядності торкається проблем простого ускладненого, складного безсполучникового, складносурядного і багатоконponentного складного речення, а також тексту і його компонентів.

У простому ускладненому реченні є «члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення і поєднуються сурядним зв'язком. Займають у реченні тотожну синтаксичну позицію» [4, с. 394].

У складному реченні предикативні частини можуть бути граматично рівноцінними (у складносурядних, у безсполучникових з однотипними частинами, у складнопідрядних із супідрядними однорідними, у багатоконponentних реченнях). Рівноцінними граматично можуть бути і компоненти надфразних едностей, і самі надфразні едності у тексті.

Найчастіше сурядні ряди є компонентами текстів-описів. Іменник опис тлумачиться через значення дієслова описувати: 1. В усній або письмовій формі розповісти про кого-, що-небудь;

змальовувати когось, щось мовними засобами. 2. Систематично викладати в письмовій формі особливості, ознаки, склад і т. ін. кого-, чого-небудь [3, с. 673].

Описи можуть бути просторового змісту (подаються ознаки місця події, образ пейзажу, стану природи, зовнішнього вигляду чи характеру персонажу тощо) і часового змісту (змальовується розвиток дії, зміна стану суб'єкта чи об'єкта тощо).

«Кобзар» Т. Г. Шевченка містить найпершу надфразну єдність, яка малює образ стану природи. Ця НЄ є зачином у всьому творі «Причинна».

У ній (НЄ-зачині) сурядний ряд становлять дієслова, якими передається поняття одночасності явищ незважаючи на те, що у першому реченні дієслова мають форму теперішнього часу, а в двох наступних – минулого часу. Наступні два речення пов'язуються з першим за допомогою словосполучення «на ту пору»; що й обумовлює поняття одночасності ...

<i>Рече та стогне Дніпр широкий,</i>	<i>Неначе човен в синім морі,</i>
<i>Сердитий вітер завива,</i>	<i>То виринав, то потонав.</i>
<i>До долу верби гне високі,</i>	<i>Ще треті півні не співали,</i>
<i>Горами хвилю підійма.</i>	<i>Ніхто нігде не гомонів,</i>
<i>І блідий місяць на ту пору</i>	<i>Сичі в гаю перекликались,</i>
<i>Із хмари де-де виглядав,</i>	<i>Та ясен раз у раз скрипів.</i>

Сурядні ряди можуть бути мінімальними (два компоненти конструюють ряд) і більшими чи великими. Як правило, у сурядних рядах скріпами на лексико-граматичному рівні виступають повтори, однакові моделі побудови синтаксичних одиниць та ін., а на семантично-функціональному рівні – однакова мовно-образна функція.

Наприклад, перша надфразна єдність у творі «Сон» скріпом-займенником той міцно утримує увесь сурядний ряд, який виконує функцію реми при темі, стрижневим мовним засобом якої є займенник «усякий». Структура цієї НЄ настільки чітка, що її можна подати навіть у граматичній схемі:

*У всякого
своя доля*

*той мурує
той руйнує
той неситим оком ... зазирає
той тузами обирає...
а той гострить ніж
а той як кішечка підкрадеться
а той у отечества кров точить*

Т.Г.Шевченко створив кращі зразки надфразних єдностей, у яких кожне слово так вкомпоноване, що не можна жодного вилучити чи додати. Такою НЄ, наприклад, є остання частина твору «На вічну пам'ять Котляревському». У ній (НЄ) зачин – перші два речення повторюються і в кінці:

*Праведная душе! прийми мою мову,
Не мудру, та щирю. Прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене, хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!*

Однакові (ідентичні) компоненти у зачині і в кінцівці ніби обрамлюють усю НЄ, міцно об'єднують усі компоненти НЄ у єдине ціле. Основна частина пов'язана із зачином і кінцівка із основною частиною однаковим способом вираження дієслів, які є стрижневими у цьому макротексті і виконують функцію прохання-спонукання: прийми (ще раз прийми), привітай, прилини, заспівай, прилинь.

У багатьох творах Тарас Шевченко виявив свою художню геніальність через створення сурядних рядів із зіставлених чи порівняльних компонентів.

О.Білецький писав: «Шевченко – поет великий і багатогранний. Його поезія увібрала в себе привабливість і силу народної пісні, її чарівну простоту, живу пульсацію народнопісенних ритмів, поетичність фольклорної символіки» [5, с. 7].

До народних засобів належать і голосіння (голосне прочитання). У Шевченківських текстах питальні синтаксичні конструкції типу голосіння виступають важливим експресивним засобом, який глибоко зачіпає українську душу.

Пекучий біль серця звучить у «голосінні» батька, який кладе рідних синів у «холодну хату»:
<...>

*Тяжко-важко плаче:
«Сини мої, сини мої!
На ту Україну*

*Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива!
Що ти нарбила?*

Дивітеся: ви за неї

Й я за неї гину.

А хто мене поховає?

На чужому полі

Хто заплаче надо мною?

Нащо мені дітей дала?

Чом мене не вбила?

Нехай вони б ховали,

А то я ховаю». (124-125)

Експресивним засобом у монологічному авторському мовленні, що становить єдину НЄ, в якій автор з боєм говорить про Україну, в якій «грумада – ніби нежива», «пожар не гасне, люде мруть, конають в тюрмах голі, босі, діти нехрещені ростуть», «а дівчата, землі козацької краса, у ляха в'яне».

Закликає автор:

Згадайте праведних гетьманів:

Де їх могили? де лежить

Останок славного Богдана?

Де Остряниця стоїть

Хоч би убогая могила?

Де Наливайкові? Нема!

Живого й мертвого спалили.

Де той Богун, де та зима? (94)

Тут запитання не отримують конкретної відповіді, але читач сприймає головну думку тексту – заклик до «неживої громади» згадати минуле: не дати Україну до рук ката:

«Не дайте матері, не дайте

В руках у ката пропадать».

Із ряду одно функціональних речень сформував Т. Шевченко одну із НЄ у творі «Катерина»:

Єсть на світі доля,

А хто її знає?

Єсть на світі воля,

А хто її має?

Єсть люде на світі –

Сріблом-злотом сяють,

Здається, панують,

А долі не знають, -

Ні долі, ні волі!

З нудьгою та з горем

Жупан надівають.

Як бачимо, аналіз лише невеликої кількості надфразних єдностей свідчить про оригінальність і високу майстерність Т.Шевченка в організації великих мовно-мовленневих структур.

Із вищевикладеного можна зробити такі **висновки**:

1. Український поетичний синтаксис ще мало вивчений, особливо на рівні структур, більших від речення.

2. Не збігаються погляди різних мовознавців на компоненти тексту – надфразні єдності. Переважна більшість лінгвістів сприймають як синоніми складні синтаксичні цілі і надфразні єдності.

3. Кожний автор користується загальними для рідної мови синтаксичними одиницями, однак творить тексти по-своєму, оскільки в тексті не лише подається інформація, а й передається ставлення автора до того, що відображається в ньому, тому у текстах є інваріантні й варіантні моделі надфразних єдностей.

4. Надфразні єдності – описи у творах Т.Шевченка є різні: описи природи (описи-пейзажі), описи персонажів (описи-портрети). У текстах з ланцюговим зв'язком спостерігаємо часто єдинопочаток речень. Це може бути повтор окремого слова, повтор предикативної частини.

5. Сурядні ряди у надфразних єдностях поєднуються в єдине ціле лексико-граматичними засобами не лише повтором слів, а й синонімами, антонімами, пропуском слів, однаковими граматичними формами дієслів-присудків тощо.

6. Т.Г.Шевченко вдається до елементарних надфразних єдностей (таких, що складаються з двох компонентів). До них, наприклад, належить тип «питання – відповідь», що є формою діалогічного мовлення (а то й полілогічного). Питання можуть бути риторичного і нериторичного характеру. Як правило, вони сприймаються як текстова тема, а відповідь – як рема. Майстерно, оригінально створює Т.Г.Шевченко й складні та ускладнені НЄ.

7. Аналіз лише невеликої кількості надфразних єдностей свідчить про оригінальність і високу майстерність Т. Шевченка в організації великих мовно-мовленневих структур.

8. Практична цінність визначається тим, що матеріали дослідження допоможуть глибше проникнути в суть мовної природи надфразних єдностей. У цілому конкретний матеріал (аналіз Шевченківських надфразних єдностей) може прислужитись учителеві на уроках рідної мови в 9 класі з теми «Складне синтаксичне ціле, його ознаки. Темо-ремний аналіз тексту» і на всіх уроках мови, коли пропонуватиметься учням робота над текстом в цілому чи над його компонентами

(надфразними єдностями). Матеріалом дослідження можна скористатися й викладачам та студентам вузу на заняттях з лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вихованець І. Р. Надфразна єдність / І. Р. Вихованець // Українська мова : енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.
2. Баранник Д. Х. Текст / Д. Х. Баранник // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
4. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
5. Тарас Шевченко. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.

Summary

Olha Blazhevych

Coordinative Series in Above Phrases Unities of T.H. Shevchenko's Poems

Based on the analysis of the researches of national and foreign linguists and literary critics as well as selected poetry of Taras Shevchenko, the author highlights the coordinative series of above phrases unities in Taras Shevchenko's poems. It is determined that the above phrases unities are mostly detected in text stories and are lexical and gramatically coherent not only based on repeated words but also by usage of synonyms, antonyms, skipping words, the same gramatical forms of predicates, etc.

Key words: Taras Shevchenko, above phrase unities, coordinated series, braces, models of syntactic units building, lexical and grammatical means, repetition of words.

УДК 81'255.4:929.-051 Рильський (477) (045)

ГАЛИНА ЗАКОРДОНЕЦЬ,
старший викладач
(м.Хмельницький)

**Перекладацька спадщина М.Рильського
як невід'ємна частина взаємозбагачення культур**

У статті доведено важливість перекладу творів художньої літератури, який суттєво впливає на взаємозбагачення культур народів світу; проаналізовано основні принципи перекладу; визначено роль М.Рильського як теоретика та практика перекладу.

Ключові слова: переклад, перекладач, перекладознавство, міжмовна комунікація, поетичний переклад, взаємозбагачення культур.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах активного розвитку міжнародних відносин, науково-технічного прогресу, зростання потоку інформації, розширення контактів серед різних верств населення країн світу, росту туризму, еміграційних та імміграційних процесів, інтеграції України у світову співдружність зростає роль перекладу як засобу комунікації, розвитку економічних, суспільно-політичних, наукових та культурних міждержавних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... З давніх часів переклад є особливою галуззю міжкультурної комунікації, посередником між двома культурами. Саме знання двох культур є запорукою вдалого успішного перекладу. Видатний теоретик та практик перекладознавства М.Т.Рильський дотримувався думки, що переклад у житті відіграє дві основні функції: ознайомлювальну та естетично ціннісну. Ми прагнемо ознайомлення з ціннісними надбаннями світового співтовариства, членом якого тепер стає і Україна. На сьогоднішній день питання теоретичного та практичного перекладознавства розглядається у роботах О.Д.Швейцера, Л.С.Бархударова, В.І.Карабана та інших. Згідно з визначенням О.Д.Швейцера, переклад – це однонаправлений та двофазовий процес міжмовної та міжкультурної комунікації, під час якого на основі цілеспрямованого (“перекладацького”) аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), який змінює первинний в іншому мовному та культурному середовищі. Процес характеризується спрямованістю на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікується через різницю між двома мовами, двома культурами та двома комунікативними ситуаціями [4, с.75].